

Venkovské koberce Jižního Kavkazu na hradech a zámcích ve správě Národního památkového ústavu

Zdenka KLIMTOVÁ

ANOTACE: *Průzkum koberců asijské provenience na hradech a zámcích ve správě Národního památkového ústavu ukázal významné zastoupení jihokavkazské produkce. Nejvíce rysů původní tvorby si v 19. a na počátku 20. století zachovaly venkovské koberce ze skupiny kazak a gandža. Příspěvek představuje zástupce těchto skupin ve fondech NPÚ.*

V rámci úkolu Výzkum, evidence a zásady péče a prezentace orientálních koberců a příbuzných textilních děl v instalacích, expozicích a depozitářích vybraných objektů¹ proběhl průzkum ručně vázaných koberců asijské provenience v instalacích a depozitářích více než padesáti objektů. Jedním z výstupů projektu se stala výstava představující výběr významných koberců z fondů hradů a zámků ve správě Národního památkového ústavu, která proběhla na Státním hradě Karlštejně v roce 2014.² Průzkum ukázal významné zastoupení koberců z oblasti Jižního Kavkazu, z produkčních oblastí na území Ázerbájdžánu, Arménie a Gruzie.

Kavkazská produkce koberců 19. a počátku 20. století je značně různorodá. Přispěla k tomu rozmanitost přírodních podmínek, mnohonárodnostní složení obyvatelstva, skutečnost, že produkce čerpala z tradic různých sociálně-ekonomických prostředí – koberce vázali nomádi i useléd venkovské a městské obyvatelstvo. Podobné podmínky ostatně podmiňovaly i rozdílné podoby v rámci turecké a perské tvorby. Kavkazskou produkci formovaly navíc vlivy přicházející právě z těchto sousedních oblastí: směrem od západu na východ se prolínaly do vzorů koberců vlivy turecké tvorby charakterizované geometričností spojenou s robustností vzorů a výraznou barevností, a naproti tomu od jihu vstupovaly perské inspirace přinášející jemnost ornamentu i koloritu s preferencí rostlinných motivů. Většina koberců z druhé poloviny 19. a počátku 20. století vyvážená do Ruska a dál na západ byla vytvořena pro trh. Od 60. let 19. století začala ruská správa v tehdejším Zakavkazsku organizovat hnutí *kustar*, jehož cílem bylo oživení tradičních řemesel a vytvoření podmínek pro jejich rozvoj a odbytu výrobků. Koberce pro trh vázaly ženy z velké většiny doma, vedle svých běžných povinností, organizace jim dodávala materiál a často i vzorová schémata navržená profesionálními výtvarníky. Řemesel zahrnutých do hnutí *kustar* bylo celkem čtyřicet a výroba koberců mezi nimi dosáhla největšího úspěchu. Když v průběhu 70. let poptávka po kavkazských kobercích prudce vzrostla a orga-

1

nizovaná produkce se všeobecně rozšířila, v původní podobě pokračovala jen malá část venkovské tvorby.

Kavkazské koberce se rámcově dělí na určité skupiny se společnými rysy zahrnujícími strukturu, vzory a další specifické znaky. Pro kubskou a širvánskou skupinu na východě Ázerbájdžánu je příznačná jemnost a drobné vzory, pro talýše, móghany a lenkorany na jihovýchodě například úzký, protáhlý formát, karabašské koberce na jihu jsou nejrozmanitější, vázaly se jak tradiční, tak komerčně úspěšné vzory. Koberce z oblasti Gandže ve středním a západním Ázerbájdžánu jsou hrubší a část tamní produkce je blízká kazakům, skupině, v níž se tradice původní venkovské (případně nomádské) tvorby zachovala v podobě nejméně ovlivněné komerčními vlivy.

S jistou mírou zjednodušení platí, že ve většině tradičních oblastí výroby (turecká, perská, středoaasijská) se názvy typů koberců odvozují

Obr. 1. *Koberec gandža, Ázerbájdžán, detail postavy, kolem roku 1900, vlna, 228 × 126 cm. SZ Náměstí nad Oslavou, inv. č. NO–62. Foto: Ladislav Bezděk, 2014.*

u produkce uselédho obyvatelstva od místních jmen, u nomádské produkce (nebo na ni navazující, když původně nomádské obyvatelstvo přešlo k uselédmu způsobu života) od názvů kmenů. V případě kavkazských koberců je situace poněkud specifická: místní jména se používají pro skupiny koberců, které lze přiřadit k širší oblasti, a v rámci těchto skupin i pro jednotlivé vzorové typy. U názvů typů však jde spíše o jejich identifikaci určenou k dorozumění, protože označení ne vždy zahrnuje správnou informaci o místě původu. Informace se předávaly ústním podáním v prostředí obchodu s koberci; tak se dostalo do povědomí mnoho správných informací i řada omylů, které se pak po desetiletí tradovaly.

2

3

Obr. 2. Koberce kazak sevan, Arménie, poslední čtvrtina 19. století, vlna, 184 × 136 cm. SZ Kozel, inv. č. KZ-3706. Foto: Ladislav Bezdek, 2014.

Obr. 3. Koberce kazak, po polovině 19. století, vlna, 180 × 143 cm. SZ Náměstí nad Oslavou, inv. č. NO-4405. Foto: Ladislav Bezdek, 2014.

On venkovské a nomádské tvorbě Jižního Kavkazu před rokem 1800 se zachovalo jen velmi málo informací. Je však zřejmé, že nejvíc tradičních rysů si v 19. a na počátku 20. století uchovala skupina koberců označovaných jako kazaky. Svůj název, v tomto případě veskrze formální, odvozuje celá skupina od města Gazakhu (ázerb. *Qazax*) na severozápadě Ázerbájdžánu. Kazaky se však vázaly v široké oblasti od západního Ázerbájdžánu přes severní Arménii po sousední oblast jižní Gruzie. Koberce z této velké skupiny mají víceméně společné technologické rysy; vodítkem pro zařazování do podskupin (například kazak borčalo, lambalo, lori pambak, karačop, sevanický, fachralo a další) jsou především vzory.

Pro jednotlivé skupiny a typy kavkazských koberců je charakteristický určitý poměr délk

a šířky a u kazaků je rozdíl mezi nimi obecně nejmenší; některé z nich mají formát blízký se čtverci a naopak formáty běhounů se mezi nimi objevují jen zřídka. Čtyři typy kazaků, které si podle Raoula Tschebulla nejdéle uchovaly tradiční rysy, a sice kazaky karačop, třímědailonový, sevanický a lori pambak, mívaly v raném období formát přibližně 226 × 165 cm,³ i když běžné formáty kazaků druhé poloviny 19. století mívají délku od cca 150 cm do 300 cm. Takřka všechny kazaky jsou celovlněné a ze všech skupin kavkazských koberců mají v průměru nejmenší hustotu vazby. Jako téměř bez výjimky všechny kavkazské koberce jsou vázány symetrickým vzorem. Obecně platí úměra, projevující se i v tomto případě: čím nižší hustota vazby, tím vyšší vlas koberce. Osnovu, útek i vlas tvoří silná příze neumožňující vyvázat jemné detaily vzoru. Ty proto musí být velké, výrazné, s lomenými liniemi. Pro identifikaci kavkazských koberců a jejich zařazování do skupin a typů je neocenitelným vodítkem publikace *Rugs of the Caucasus: Structure and Design*,⁴ sumarizující technologickou analýzu více než tisíce koberců z této oblasti převážně z 19. století, případně z počátku 20. století.

Komerčně úspěšné vzory se z místa původu často přenášely do jiných oblastí, a proto jsou technologické aspekty důležitým vodítkem. U kazaků a jejich odlišení od tvorby oblasti Gandže a Karabachu je potřeba věnovat pozornost útku. Stone zjistil u 70 % z nich⁵ červený útek, modrý jen u 5 %. Podle našich zjištění se modrý útek objevuje spíše u novějších koberců. Zbytek připadá na útek v různých odstínech nebarvené vlny, obvykle od světle béžové po světle hnědou. Dalším příznačným rysem je počet útků za řadami uzlů, který se u kazaků nemezují na obvyklé dva, ale na tomtéž koberci může místy stoupnout na čtyři nebo šest. Červené útky nebo jejich nepravidelný počet se sice někdy objevují také u koberců z oblasti Gandže a Karabachu, ale v menší míře a obvykle ne společně. Zobecnit lze také poznatek, že vlna kazaků se déle než u jiných kavkazských koberců barvila výlučně přírodními barvami. Šlo převážně o barviva rostlinného původu; významnou výjimku představoval kermez získávaný z hmyzu *Coccus ilicis*, jehož působivé odstíny ve škále od oranžové po purpurovou krásí především koberce vázané v arménské prostředí.⁶ Kromě návaznosti na tradici může být dů-

4

5

Obr. 4. Koberec kazak borčali, Gruzie, druhá polovina 19. století, vlna, 215 × 152 cm. SZ Náměstí nad Oslavou, inv. č. NO-3775. Foto: Ladislav Bezděk, 2014.

Obr. 5. Koberec kedabek, Ázerbájdžán, skupina Gandža, třetí čtvrtina 19. století, vlna, 230 × 136 cm. SZ Náměstí nad Oslavou, inv. č. NO-6510. Foto: Jana Hunterová, 2015.

vodem téměř výlučného používání přírodních barviv u kazaků také skutečnost, že v západní části Jižního Kavkazu se začala syntetická barviva uplatňovat později než ve východní oblasti Ázerbájdžánu, kde se rozšířila už na počátku 70. let 19. století.

Jak působí vysoký vlas kazaků, dodejme vlas z kvalitní vlny u kazaků obvyklé, popisuje Joseph McMullan: *Vzhledem ke své délce je vlas vždy výrazně skloněný, a když silné světlo dopadá po jeho směru, vytváří zářivý efekt. Dopadá-li světlo proti vlasu, je absorpce tak velká, že v protikladu ke zmíněné zářivosti vzniká hluboký a bohatý efekt. Ačkoliv je tento efekt způsoben světlem vlastní všem kobercům, dokonce i těm s nízkým vlasem, u koberců s dlouhým vlasem, jako jsou kazaky, je zvláště výrazný.*⁷

Úryvek pochází z katalogového hesla věnovaného sevanskému kazaku z McMullanovy sbírky, který sběratel v roce 1971 daroval do sbírek The Metropolitan Museum of Art v New Yorku. Na borduře nese koberec datování 1212 hidžry odpovídající roku 1797, podle něhož jde o nejstarší známý nápisově datovaný koberec z této skupiny. I když původnost datování zpochybnil Raoul Tschebull předpokladem, že vlna příslušné partie je barvena odlišným barvivem,⁸ což by případně mohlo znamenat dodatečnou úpravu, jde v každém případě o ukázkou čisté a rané formy vzoru. Nakolik byla podoba sevanských kazaků ustálená a v čem se v průběhu času změnila, lze ilustrovat na srovnání se sevanským kazakem ze Státního zámku Kozel (inv. č. KZ-3706, obr. 2), zařazeným Josefem Štulem do poslední čtvrtiny 19. století.⁹ Kompozice středového pole s velkým medailonem tvaru „klíčové díry“ je s McMullanovým kobercem shodná, liší se však vedlejší motivy: na koberci ze zámku Kozel se objevují háčkovité motivy příznačné pro kazaky typu karačop a volné plochy vyplňují postavy čtvernožců a ptáků v hojnosti na starších kazacích neobvyklé. Tradičně vynikající zůstává kvalita vlny a zářivost barev. Mění

se však velikost a poměr délky a šířky, u McMullanova kazaku je to 223,4 × 185,4 cm, kdežto u menšího a protáhlejšího koberce ze zámku Kozel 184 × 136 cm. Domovem této podskupiny kazaků je oblast kolem arménského jezera Sevan, největšího jezera Jižního Kavkazu. Sevanské kazaky mají tři ustálené základní vzorové kompozice, které se v průběhu času nijak výrazně nevyvíjely, a to znesnadňuje jejich datování.

K McMullanovu sevanskému kazaku se vrátíme ještě v souvislosti se vzorem jeho hlavního bordurového pásu s motivy dvojitého T mezi útvary evokujícími zoomorfní motiv. Jde o typ bordury příznačný především pro starší sevanské kazaky.¹¹ Tento nepochybně archaický vzor hlavního bordurového pásu má kazak ze Státního zámku Náměstí nad Oslavou (inv. č. NO-4405, obr. 3).¹² Vzor středového pole je však odlišný, blízký kazakům ze skupiny borčali, vázaným v oblasti ležící jižně od gruzinského Tbilisi.¹³ Na červené půdě má koberec tři šestistranné medailony s háky uvnitř i na obvodech, vedlejší motivy jsou řazené převážně podélně po stranách pole. Kavkazští autoři razí pro koberce s některými vzorovými rysy kazaků

6

borčali termín *iosuzlu*, který se vztahuje ke vzoru a nemusí být vázán ke konkrétnímu místu v široké oblasti tvorby kazaků. Formát blízký se čtverci, vzor hlavního bordurového pásu i uspořádání vedlejších motivů ukazují na starší produkci odpovídající tradici, bez ovlivnění požadavky trhu. Vzhledem ke stabilitě kazakových vzorů lze dobu vzniku stanovit jen orientačně

do počátku druhé poloviny 19. století. Lze tak předpokládat, že jde o nejstarší z kavkazských koberců ve fondech Státního zámku Náměští nad Oslavou a také nejstarší ze souboru dále zmiňovaných kazaků ve fondech hradů a zámků ve správě Národního památkového ústavu.

Náměšťský fond koberců, soustředěný ve velké míře prostřednictvím svozu, zahrnuje se-

Obr. 6. Koberce kedabek, Ázerbájdžán, skupina Gandža, druhá polovina 19. století, vlna, 204 × 127 cm. SZ Telš, inv. č. T-8484. Foto: Viktor Mašát, 2015.

dmnáct dokladů kavkazské tvorby, v našem prostředí často neobvyklých.¹⁴ Mezi venkovskými koberci z Jižního Kavkazu na zámku v Náměšti nad Oslavou si pozornost zaslouží také kazak borčali (inv. č. NO-3775, obr. 4)¹⁵ snad ze 70. nebo 80. let 19. století. Na rozdíl od předchozího koberce má pro typ borčali nejnepřítivější borduru s velmi širokým hlavním pásem členěným klikatkou s háky a ve výsečích ne zcela pravidelně umístěnými vedlejšími motivy. Široká bordura kazaků borčali ponechává jen málo prostoru pro středové pole, které tak musí být dlouhé a úzké. Zde nese jen sedm jednoduchých geometrických motivů a navíc, téměř v centru, mužskou postavu s dlouhými pažemi a roztaženými prsty velkých rukou; není ale vyloučeno, že motiv může představovat ptáka nebo nějakou fantastickou bytost. Motiv postavy není v kavkazské tvorbě neobvyklý, zde se ale odlišuje jak stylizací, tak umístěním – obvyklé je umístění na okrajích středového pole. Podobný motiv ve stylizaci blíží ptáku s rozepjatými křídly má na levé straně středového pole koberce gandža, rovněž ze zámku v Náměšti nad Oslavou (inv. č. NO-62, obr. 1),¹⁶ i když rozvržení základního vzoru ukazuje v tomto případě spíše na návrh profesionálního výtvarníka.

Středové pole s trojicí medailonů s hákovitými okraji (a jedním redukováním navíc na konci řady) a bordura s motivem „listu a kalicha“ akcentujícím klikatku, barevnost a kvalita vlny zařazují do stejné oblasti tvorby také kazak borčali ze zámku Vizovice (inv. č. VI-860/775).¹⁷ Má sice poškozený vlas, ale zachoval si krásné, jasné tóny základní červené a několika odstínů modré, obohacené výrazným *abrašem*,¹⁸ který právě v modrých tónech působí zvlášť příjemně. Typ se širokou bordurou s klikatkou a výrazně úzkým středovým polem, na němž se v tomto případě střídají hvězdice a hákovité motivy, má kazak borčali na Státním zámku Zákupy (původně Frýdlant, inv. č. Z-3226).¹⁹ Redukce vzoru a formátu středového pole došla nejdál u kazaku borčali ze Státního zámku Hořovice (inv. č. DO-841),²⁰ kde *dominující velkolepá klikatka bordury dokonce středové pole již téměř vytlačila*.²¹

Kazaky skupiny borčali odvozují svůj název od jihogruzínského města Borčali (dnešní Marneuli) ležícího blízko hranic s Arménií a Ázerbájdžánem. Gruzínské koberce s vlasem netvoří samostatnou skupinu; v oblastech s převahou gruzínského obyvatelstva se běžně nepoužívaly, na druhé straně zde bylo prakticky univerzální tkaní kilimů.²² V 19. století se koberce s vlasem

7

Obr. 7. Kobercec gandža, Ázerbájdžán, detail nápisové datace. SH Bouzov, inv. č. BZ-2892. Foto: Ladislav Bezděk, 2014.

Obr. 8. Kobercec gandža, Ázerbájdžán, nápisově datováno 1870, vlna, 283 × 153 cm. SH Bouzov, inv. č. BZ-2892. Foto: Ladislav Bezděk, 2014.

vyráběly jen v [jiho]východní Gruzii, obývané Armény a Azery stejně jako Gruzínci. Na druhé straně byl někdejší Tiflis v 19. století hlavním obchodním centrem Zakavkazska, přes jehož trhy proudily koberce nejen z této oblasti, ale také ze severní Persie a Střední Asie. Jak uvádí Tatyana Grigoliya, měli tamní obchodníci s koberci spojení s místy výroby a byli to oni, kdo vyvinuli vlastní nomenklaturu kavkazských koberců, používanou dodnes.²³

Vedle Borčali se další gruzínský okruh výroby kazaků váže k oblasti města Karačopu. Snad proto, že zde žilo převážně turkické obyvatelstvo,²⁴ připomínají tamní kazaky svým stabilním geometrickým vzorem některé maloasijské koberce známe už ze 16. století. Ustálené kompozici středového pole kazaků karačop vévodí velký centrální oktagon zarámovaný do čtverce a obklopený symetricky uspořádanými vedlejšími motivy, částečně opět v rámci čtverců.²⁵ Vzor karačopu, na rozdíl od mnohých jiných kazaků snadno rozlišitelný a zařaditelný, patřil mezi západními sběrateli k vyhledávaným, ačkoliv se zdá, že na trhu nebyl příliš výjimečný, což je jeden z mnoha paradoxů, které sběratelství koberců provázejí. Překvapí proto, že dosavadní průzkum ve fondech hradů a zámků identifikoval jen jediného zástupce tohoto typu, a to na Státním zámku Hrádek u Nechanic (inv. č. HN-2472). Karačop zařaditelný do druhé poloviny 19. století, a to nikoliv do jejího závěru, je vzhledem ke značnému poškození umístěn v depozitáři. Způsob poškození svědčí o dlouhodobém používání, dokládajícím stáří, ale také o skutečnosti, kterou lze pozorovat u mnoha dalších kavkazských koberců formátu předložek,

a to že se často pokládaly na frekventovaná místa. Slabé zastoupení tohoto „sběratelského“ typu zároveň potvrzuje předpoklad vycházející ze skladby koberců v českých a moravských zámeckých fondech, že totiž byly vnímány především jako vybavení interiéru.

Zmíněný typ koberce vešel do povědomí západní literatury jako „kazak karačop prvního typu“ nebo „kazak karačop A“.

Jako „kazak karačop druhého typu“ nebo „kazak karačop B“ po desetiletí uváděla²⁶ a částečně doposud uvádí západní literatura koberce protáhlého tvaru s oboustranným proti-

směrným rámováním středového pole ve stylu dvou *mihrábových* vrcholů. Vzor bývá obvykle přísně symetrický k podélné ose, ale na rozdíl od „typu A“ nikoliv k příčné ose, a řadou motivů středového pole se od kazaků jako celku liší. Půda bývá někdy modrá, ale často se objevuje krásný modrozelený odstín s citlivým *abrašem*, který je pro tuto skupinu charakteristický. Označení karačop se pro daný vzor sice vžilo, v současné době se však převážně přijímá určení ázerbájdžánských autorů zařazujících tento typ do širšího okruhu skupiny *gandža* s označením typu *kedabek* (ázerb. *gədəbəy*).²⁷

8

Gandža, dnes druhé největší město Ázerbájdžánu, byla v minulosti z hlediska textilní tvorby především střediskem hedvábnictví, tvorba koberců ve městě samotném doložena není, rozvíjela se však ve městech a vesnicích širokého okolí. Tradiční venkovské koberce připomínají kazaky vazbou poměrně nízké hustoty s dlouhým vlasem a některé z nich i vzory. Vedle toho se rozšířila výroba pro trh se zadanými vzory.²⁸ Jak lze rozlišit kazaky od koberců z oblasti Gandže? Ve struktuře se významné rozdíly neukazují, jediným podstatným rozdílem je poměr délky a šířky – gandžské koberce jsou ve srovnání s kazaky užší a protáhlejší. Stoneova analýza ukázala také vyšší počet koberců s bavlněným útkem, 16 % u skupiny gandža proti 3 % u kazaků.²⁹ Zkušenost ukazuje, že na kobercích z oblasti Gandže se ve vzoru častěji uplatňuje béžová nebarvená vlna, nepříliš častá u kazaků.

Nejvýraznější zástupce typu kedabek, nyní ve fondu zámku Náměšť nad Oslavou (inv. č. NO-6510, obr. 5), pochází patrně ze třetí čtvrtiny 19. století.³⁰ V rámci typu poměrně velký formát 230 × 136 cm, promyšlené uspořádání vzoru a vyrovnaná vazba naznačují, že jde o produkci pro trh úspěšně čerpající z tradice. Dva kedabeky ve fondu Státního zámku Telč (svoz Jevišovice)³¹ lze rovněž zařadit do druhé poloviny 19. století. Koberec inv. č. T-8484 (obr. 6) je neobvyklý tím, že rámování vyhradené obvykle jen pro vrchol pomyslného *mihrábového* pole probíhá také na podélných stranách středového pole. Působivý kolorit tvoří jen několik málo barev v různých odstínech, z hlediska harmonie působí odvážně kombinace základní modré púdy s modrozelenou ve středu pole.³² Ve srovnání s předchozím kobercem má telčský kedabek výrazně nižší hustotu vazby (420 proti 700 uzlům na dm²). Nejmenší z trojice je kedabek inv. č. T-8483, jehož hustota vazby odpovídá zhruba průměru dvou předchozích;³³ repertoár a uspořádání vedlejších motivů v poli jsou příznačné pro produkci určenou pro vlastní nebo místní potřebu. Poslední ze skupiny méně známých, ale na moravských zámcích reprezentativně zastoupených kedabeků se nachází ve fondu Státního zámku Velké Losiny (inv. č. VL-1514).³⁴ Má nejmenší formát (to platí i pro původní velikost – na podélných i příčných stranách byl zkrácen o poškozené okraje) a naproti tomu nejvyšší hustotu vazby, 780 symetrických uzlů na dm².

Typickým zástupcem tradiční produkce gandžské skupiny je koberec z původního fondu Státního hradu Bouzova (inv. č. BZ-2892, obr. 7 a 8) s úzkým středovým polem a výraznou bordurou složenou ze tří téměř stejně širokých pásů. V minulosti byl koberec poškozen a v dolní části restaurován doplněním ještě v době, kdy syntetici

ká barviva nedosahovala dobré světlostalosti, proto je vzor v této partii téměř nezřetelný. V obou rozích horní části středového pole má koberec nápisové datování do roku 1287 *hidžry* (1870, obr. 7); v tomto i některých jiných případech lze datování pokládat za jistou úlitbu požadavkům trhu, objevuje se i na kobercích zakotvených v ostatních ohledech v tradici. Datování v mnoha případech neodpovídá době vzniku koberce, a pokud byl zhotoven pro místní potřebu, může například odkazovat k nějaké události významné pro objednatele. V daném případě však lze předpokládat, že datování době vzniku odpovídá.

Na rozdíl od identifikace oblastí nebo v některých případech i místa, kde byl koberec vázán, bývá určení doby vzniku zpravidla obtížné. Nápisové datování je jen malý zlomek z nich, ale ty pak mohou posloužit k přesnějšímu srovnávání. O to cennějším pramenem jsou dobové fotografie interiérů, k nimž je potřeba zaměřit následující výzkum.

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury dlouhodobého rozvoje výzkumné organizace NPÚ (DKRVO).

■ Poznámky

1 V rámci plnění výzkumného cíle *Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví*, financovaného z podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace (DKRVO).

2 Katalog výstav: Jitka Dřevíková – Zdeněk Chudárek – Zdenka Klimtová et al., *Koberce Orientu na hradech a zámcích ve správě Národního památkového ústavu*, Praha 2014 (dále jako *Koberce Orientu*).

3 Raoul Tschibull, *The Development of four Kazak Designs*, *HALI* I, 1978, s. 258.

4 Peter F. Stone, *Rugs of the Caucasus: Structure and Design*, Chicago 1984.

5 Viz Stone (pozn. 4), s. 116.

6 K barvivům a barvířským postupům M. D. Isaev, *Kovrovoe proizvodstvo Zakavkaz'ja*, Tiflis 1932, s. 83–86.

7 Joseph McMullan, *Islamic Carpets*, New York 1965, s. 196, č. k. 49.

8 Raoul Tschibull, *What's in a Date?*, *HALI* CXXXV, 2004, s. 73.

9 Viz *Koberce Orientu* (pozn. 2), s. 39, č. k. 20. 184 × 136 cm. Osnova bělavá vlna, útek cihlově červená vlna, 2–4 za řadou uzlů, 702 symetrických uzlů na dm².

10 Viz <http://metmuseum.org/art/collection/search/452315?sortBy=Relevance&ft=kazak&offset=0&pp=20&pos=6>, vyhledáno 6. 9. 2016.

11 Srv. např. Ian Bennett, *Oriental Rugs, Vol. 1, Caucasian*, b. m. 1981, s. 35; Zdenka Klimtová, *Kavkazské koberce/Caucasian Rugs*, Praha 2006, s. 47, sevanský kazak z české soukromé sbírky.

12 Viz *Koberce Orientu* (pozn. 2), s. 38, č. k. 18. 180 × 143 cm. Osnova béžová, místy melírovaná vlna, útek červená vlna, 2–6 za řadou uzlů, 725 symetrických uzlů na dm².

13 Srv. například Bennett (pozn. 11), s. 56, č. k. 39.

14 Zdenka Klimtová, *Orientální koberce na Státním zámku Náměšť nad Oslavou*, in: Alena Černá (ed.), *Sborník výzkumných prací*, Praha 2009, s. 71–75.

15 Dřívější č. Batelov 92. 215 × 152 cm. Osnova bělavá vlna, útek světle hnědá vlna, 2–6 útků za řadou uzlů, 487 symetrických uzlů na dm².

16 Viz *Koberce Orientu* (pozn. 2), č. k. 22.

17 200 × 132 cm. Osnova bělavá vlna, útek bělavá vlna, 4, 6 a 8 za řadou uzlů, 638 symetrických uzlů na dm².

18 *Abraš* – změna odstínu vlny v rámci jedné barvy; vzniká při barvení.

19 227 × 133 cm. Útek cihlově červený, v nepravidelném počtu. Koberec je podšit bavlněnou tkaninou.

20 Viz *Koberce Orientu* (pozn. 2), č. k. 28, s. 93.

21 Viz ibidem, s. 42.

22 Termín kilim zde používáme v širším slova smyslu pro „kobercové“ textilie bez vlasu. K tématu gruzinských kilimů: Robert H. Nooter et al., *Flat-woven Rugs and Textiles from the Caucasus*, Atglen 2004.

23 Latif Kerimov – Nonna Stepanian – Tatyana Grigolija, *Rugs and Carpets from the Caucasus*, Leningrad 1984, s. 130.

24 Viz Isaev (pozn. 6), s. 130.

25 Z českých sbírek například viz Klimtová (pozn. 11), s. 44 a 45.

26 Více např. viz Bennett (pozn. 11), s. 53.

27 Například Siawosch U. Azadi – Latif Kerimov – Werner Zollinger, *Azerbaijani-Caucasian Rugs*, Hamburg 2001, č. 142; Roya S. Tagiyeva, *Azerbaijani Carpet*, Baku 1999, s. 61, č. 12.

28 Srv. například: *Koberce Orientu* (pozn. 2), č. k. 22, Náměšť nad Oslavou, inv. č. NO-62 a č. k. 26, Jaroměřice nad Rokytnou, inv. č. JR-5832. Dále např. Frýdlant, inv. č. F-4031.

29 Viz Stone (pozn. 4), s. 116.

30 Publikováno *Koberce Orientu* (pozn. 2), č. k. 25. Dřívější č. Batelov 103. 230 × 136 cm. Osnova světle béžová vlna, útek béžovooranžová vlna, 2–4 za řadou uzlů, 700 uzlů na dm².

31 Do Telče byly převezeny roku 1977 ze zámku Náměšť nad Oslavou.

32 Dřívější č. Jevišovice 122. 204 × 127 cm. Osnova bělavá vlna, útek červená vlna, zpravidla 2, místy větší počet (až 6) za řadou uzlů, 420 symetrických uzlů na dm².

33 Dřívější č. Jevišovice 121. 188 × 124 cm. Osnova béžová vlna, útek světle hnědá nebarvená vlna, 2–6 za řadou uzlů, 532 symetrických uzlů na dm². Reprodukováno: Zdenka Klimtová – Irena Tobiášková, *Orientální koberce na Státním zámku Telč*, in: *Památky Vysočiny 2010 – Sborník NPÚ ÚOP v Telči*, Telč 2012.

34 Původ Vízemberk (Loučná nad Desnou). 165 × 115 cm. Osnova béžová vlna, útek červená vlna, 2–4, místy 6 útků za řadou uzlů, 780 symetrických uzlů na dm².